

ՊՏՂԻ ՍԵՌԻ ԽՏՐԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԳՈՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Հայաստանի Հանրապետությունում պտղի սեռի խտրական ընտրության հետազոտության նպատակն է պարզել Հայաստանում 18-49 տարեկան՝ երբևէ հղիություն ունեցած կանանց, նրանց ընտանիքի անդամների մոտեցումները և տրամադրվածությունները երեխայի սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումներին:

Հետազոտության խնդիրն է գնահատել Հայաստանում սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումների տարածվածությունն ու պատճառները, ինչպես նաև այս ասպարեզում փոփոխությունները և միտումները վերջին 5 տարվա ընթացքում՝ անցկացնելով համամետական վերլուծություն 2017 թ.-ին իրականացված հետազոտության հետ:

Հետազոտությունն իրականացվել է 2022 թվականի հունիս ամսին քանակական և որակական մեթոդների համադրությամբ՝ կիրառելով տվյալների հավաքման 3 մեթոդ՝ փաստաթղթերի վերլուծություն, հեռախոսային հարցազրույցներ Հայաստանում բնակվող, երբևէ հղիություն ունեցած 18-49 տարեկան 1,920 կանանց հետ և 5 ֆոկլուս խմբային քննարկում (ՖԽԶ)՝ ոլորտում ներգրավված որոշում կայացնողների, բուժաշխատողների, փորձագետների և ամուսնացած կանանց ու տղամարդկանց մասնակցությամբ: Համեմատական վերլուծությունը հնարավոր դարձնելու համար կիրառվել է 2017 թ.-ին անցկացված հետազոտության մեթոդաբանությունը և ընտրանքի չափը:

Չեկույցում հետազոտության արդյունքները ներկայացված են ըստ մեթոդների: Նախ, ընդհանուր անդրադարձ է կատարվում պտղի սեռի խտրական ընտրության իրավիճակին Հայաստանում և աշխարհում, այնուհետև ներկայացվում են քանակական և որակական հետազոտության արդյունքները՝ առանձին բաժիններով:

Համաշխարհային և տեղական համատեքստ

Համաձայն 2021 թ. Գենդերային խզման գլոբալ զեկույցի՝ տարածաշրջանում Հայաստանի գենդերային խզման ցուցանիշն ամենաբարձրն է. 153 երկրների մեջ Հայաստանը 98-րդ տեղում է, Վրաստանը՝ 74-րդ, իսկ Ադրբեջանը՝ 94-րդ:

Հայաստանի Հանրապետությունը (ՀՀ) նորածինների սեռերի համամասնության ամենամեծ շեղում ունեցող երկրների թվում է: նորածինների սեռերի անհամամասնությունը սկսել է աստիճանաբար աճել 1990-ականների սկզբից: 1995 թ.-ին 100 աղջկա հաշվով ծնվել է 110 տղա, 1998 թ. այդ ցուցանիշը գերազանցել է 115-ը, իսկ 2000 թ.-ին հասել է 120-ի (նորածինների սեռերի համամասնության բնական մակարդակ է համարվում 104-106 տղայի հաշվով 100 աղջիկ ցուցանիշը): Հետագայում, սակայն, որոշակի բարելավումներ նկատվել են նորածինների սեռերի անհամամասնության կրճատման մեջ: Համաձայն ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի տվյալների՝ նորածինների սեռերի համամասնությունը 2021 թ.-ին եղել է 108.8 տղա 100 աղջկա հաշվով: 2022 թ. առաջին կիսամյակի տվյալներով ցուցանիշը կրկին աճել է՝ հասնելով 111-ի, ինչը 2021 թվականի առաջին կիսամյակի տվյալների (108) համեմատությամբ աճել է 3 նիշով:

Վիճակագրական տվյալների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ 2016 թ.-ից 2021 թ. մարզերի մեծ մասում սեռերի անհամամասնությունը նվազել է: 2021 թ. Հայաստանում սեռերի համամասնության ամենամեծ շեղումը գրանցվել է Արմավիրի և Լոռու մարզերում, որոնց հաջորդում են Ծիրակը և Սյունիքը: Լոռին միակ մարզն է, որտեղ սեռերի անհամամասնությունն աճել է 2016 թ. համեմատ¹, մինչդեռ 2016 թ. Լոռիում սեռերի անհամամասնությունը ամենափոքրն է եղել:

Վիճակագրական կոմիտեի տվյալները նաև ցույց են տալիս, որ ծննդյան ժամանակ սեռերի հարաբերակցության ամենամեծ տարբերությունը գրանցվում է 3-րդ և 4-րդ երեխայի դեպքում: Սակայն այս դեպքում նույնպես սեռերի հարաբերակցության շեղումը նվազել է 2005-2021 թվականների ընթացքում: Եթե 3-րդ երեխայի դեպքում սեռերի հարաբերակցությունը 2005 թ. եղել է 183 տղա 100 աղջկա հաշվով, ապա 2021 թ.-ին այս ցուցանիշը նվազել է մինչև 121 տղա՝ 100 աղջկա հաշվով:

Հայաստանում պտղի սեռի խտրական ընտրությունը կանխարգելելու համար կառավարությունն իրականացնում է պտղի սեռի խտրական ընտրության կանխարգելման 2020-2023 թվականների գործողությունների ծրագիրը՝ (N42-Ա/1 և N962-Ա) հիմնական երեք ուղղությամբ.

- փաստերի վրա հիմնված քաղաքականության մշակում,
- կարողությունների զարգացում,
- հանրային իրազեկում:

Հայաստանում սեռով պայմանավորված խտրական ընտրության կանխարգելման քաղաքականություններն իրենց մեջ ներառում են օրենսդրական արգելքներ՝ սահմանափակելով սեռի որոշումը և դրանով պայմանավորված, ոչ բժշկական պատճառներ ունեցող ընտրությունը: Դրանց վերաբերյալ նախատեսվում է նաև իրազեկվածության բարձրացում, ֆինանսական օժանդակություններ և այլ իրավական բարեփոխումներ՝ ուղղված կանանց իրավունքների ամրապնդմանը և երեխայի սեռի նախապատվության նվազեցմանը:

Քանակական հետազոտության արդյունքներ

---

¹ Ելակետային են ընդունվել 2016 թ. տվյալները, որոնք արտացոլված են 2017 թ.-ին իրականացված հետազոտության մեջ:

Հետազոտությանը մասնակցած 1,922 կանանց միջին տարիքը եղել է 35 տարեկանը: Ամենատարիքային խումբը եղել է 19 տարեկան, իսկ մեծահասակը՝ 49 տարեկան:

Երեխայի սեռի նախապատվության խնդիրը

Ե՛վ ընտանիքում, և՛ շրջապատում տղաներին նախապատվություն տվողների տեսակարար կշիռն ավելի մեծ է՝ աղջիկներին նախապատվություն տվողների համեմատ: Նախորդ (2017 թ.) հետազոտության արդյունքների համեմատ երկու սեռին էլ հավասարապես վերաբերվողների տեսակարար կշիռը նվազել է, իսկ հղիության ընթացքում որևէ սեռի երեխայի նախապատվություն տվող հարցվողների տեսակարար կշիռը՝ աճել:

Մասնավորապես, հարցվածների 53%-ը կարծում է, որ իր շրջապատում նախապատվությունը տալիս են տղա երեխաներին, իսկ 18%-ը նշել է, որ իր ընտանիքում են նախապատվությունը տալիս տղա երեխաներին: Հարցվածների միայն 11%-ն է նշել, որ իր շրջապատում նախապատվությունը տալիս են աղջիկներին, և նույնքան հարցվածներ էլ նշել են, որ իրենց ընտանիքում նախապատվությունը տալիս են աղջիկներին:

Ստացված արդյունքներն ըստ մարզերի դիտարկելու դեպքում պարզ է դառնում, որ տղաներին ամենաշատը նախապատվություն են տալիս Գեղարքունիքի մարզում: Այս մարզից հարցման մասնակիցների 33%-ը նշել է, որ իրենց ընտանիքում նախապատվությունը տալիս են տղաներին: Տավուշը միակ մարզն է, որտեղ աղջիկներին ընտանիքում նախապատվություն տվողների տեսակարար կշիռը ավելի մեծ է: Ընդ որում, Տավուշի մարզում աղջիկների նախապատվությունը 2022 թ. աճել է՝ 2017 թ. տվյալների համեմատ: Երևանում այդ ցուցանիշները հավասար են: Հետաքրքրական է նաև, որ բոլոր մարզերում ամուսիններն ամենաշատը նախապատվություն են տալիս տղա երեխաներին:

Մյուս մարզերում տղաների նախապատվությունը մնացել է նույնը, բայց դրան զուգահեռ նվազել է երկու սեռին էլ հավասարապես վերաբերվող հարցվածների տեսակարար կշիռը: Հավասար նախապատվության ամենացածր ցուցանիշը Գեղարքունիքում է՝ 60%, որը 2017 թ. համեմատ նվազել է 15%-ով: Ընդհանուր առմամբ, բոլոր մարզերում հավասար նախապատվություն տվողների տեսակարար կշիռը 2017 թ.-ի համեմատ նվազել է:

Այս կամ այն սեռին նախապատվության պատճառների անդրադառնալիս հարցվածների 91%-ը նշել է, որ ընտանիքում որդիներին նախապատվություն տալիս են, քանի որ «տոհմը շարունակում են որդիները»: 83%-ը նշել է, որ «տղաները հայրենիքի պաշտպանն են», 67%-ը՝ «որդիները ունեցվածքի ժառանգորդներ են», 59%-ը նշել է այն մասին, որ «ծնողին ցավ է պատճառում տեսնել դստեր դժվարությունները»:

«Ամուսնանալուց հետո դուստրն այլևս քոնը չէ» տարբերակը նշած հարցվածների 75%-ը (112 հարցված) նշել է, որ «ծնողին ցավ է պատճառում տեսնել դստեր դժվարությունները», իսկ 69%-ը (102 հարցված)՝ որ «դստերն ամուսնացնելը հոգեբանորեն դժվար է»:

Որոշ պատասխանների դեպքում նկատելի են տարբերություններ՝ ըստ հարցված կանանց տարիքի: 19-29 տարեկան հարցվածների 16%-ն է կարծում, որ իրենց ընտանիքում նախապատվությունը տալիս են տղաներին՝ աղջիկներին՝ կյանքում և հասարակության մեջ ավելի քիչ հնարավորություններ ունենալու պատճառով, իսկ 30-39 տարեկան հարցվածների՝ 31%-ը:

Այն հարցվածները, որոնց ընտանիքում նախապատվությունը տալիս են աղջիկ երեխաներին, 67% դեպքերում նշել են, որ «դուստրը միշտ պատրաստ է օգնել ծնողներին», 10% դեպքերում, որ «ընտանիքում աղջիկները քիչ են», իսկ 5% դեպքերում, որ «ընտանիքում աղջիկների հանդեպ սերը մեծ է»:

Մեկից ավելի երեխա ունեցող և որդիներին նախապատվություն տվող ընտանիքների 73%-ը նշել է, որ իրենց վերջին երեխան արական սեռի է, իսկ դուստրերին նախապատվություն տվող և մեկից ավելի երեխա ունեցող ընտանիքների 55%-ի վերջին երեխան է իգական սեռի:

Երեխայի սեռի նախընտրությունն առաջին հղիության ընթացքում

Հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ առաջին հղիության ընթացքում նշանակալի տարբերություն չկա որդի կամ դուստր ունենալու նախապատվության մեջ:

Հարցված կանանց 27%-ը նշել է, որ առաջին հղիության ընթացքում ցանկանում էր աղջիկ ունենալ: Այս ցուցանիշը նախորդ վերլուծության համեմատ աճել է 11%-ով: Տվյալ ցուցանիշը աճել է նաև ամուսնու/գուգրնկերոջ, սկեսուրի և մոր պատասխանների դեպքում: Եթե 2017 թ. հարցվածների 9%-ն էր նշել, որ իր առաջին հղիության ընթացքում իր ամուսինը ցանկանում էր ունենալ աղջիկ երեխա, ապա ըստ 2022 թ. հետազոտության արդյունքների՝ այդ ցուցանիշը հասել է 19%-ի:

Գեղարքունիքի մարզում հարցվածների 52%-ը նշել է, որ առաջին հղիության ընթացքում իրենց ամուսինները նախապատվությունը տվել են տղաներին, և ընդամենը 11%-ն է նշել ամուսնու՝ աղջիկ երեխային նախապատվություն տալու մասին: Կանանց՝ տղա երեխային նախապատվություն տալու տեսակարար կշիռը, թեև ամուսինների համեմատ ավելի քիչ է, բայց շարունակում է բարձր լինել: Ամուսնու և կնոջ մայրերը նախապատվություն տալու հարցում ավելի չեզոք են: Չնայած սրան, տղա երեխաների նախապատվությունը շարունակում է գերակշռող լինել: Պատկերը գրեթե նույնն է Արագածոտնի և Ծիրակի մարզերում:

Խտրական ընտրությունն ըստ հղիության հերթականության

Ըստ հարցման արդյունքների՝ առաջին հղիության ընթացքում ծնված աղջիկ և տղա երեխաների համամասնությունը հավասար է բնական մակարդակին, իսկ արդեն 2-րդ հղիության ընթացքում համամասնությունը շեղվում է: Ծնված երեխաների սեռերի ամենամեծ տարբերությունը 4-րդ երեխայի դեպքում է:

Հղիության քանակի աճին զուգահեռ ցանկալի հղիությունների տեսակարար կշիռը հարցվածների շրջանում գնալով նվազում է: Եթե առաջին հղիությունը ցանկալի էր հարցվածների 94%-ի համար, ապա 4-րդ հղիությունը ցանկալի էր հարցվածների 57%-ի համար: Հղիության քանակի աճին զուգահեռ նվազում է նաև կենդանի ծնունդների և մեծանում հղիության արհեստական ընդհատումների տեսակարար կշիռը: Ընդ որում, 3-րդ հղիությունից հետո աճում է իգական սեռի պտղի արհեստական ընդհատումների քանակը արական սեռի պտղի արհեստական ընդհատումների համեմատ:

Երեխայի սեռը պարզելու միջոցների մասին տեղեկացվածությունն ու դրանցից օգտվելը

Հարցվածների 96%-ը նշել է, որ տեղյակ է նախքան հղիության ավարտը երեխայի սեռը որոշելու որևէ մեթոդի մասին: Երեխայի սեռը պարզելու մեթոդների մասին տեղյակ

հարցվողների 95%-ը նշել է ուլտրաձայնային հետազոտության մասին, 29%-ը որպես մեթոդ նշել է հաշվարկը, 19%-ը՝ արյան հետազոտության մեթոդը:

Վերլուծությունն ըստ եկամտային խմբերի ցույց է տալիս, որ ցածր եկամտային խմբում գտնվող հարցվածների 11%-ը տեղյակ չէ երեխայի սեռը պարզելու մեթոդների մասին, մինչդեռ բարձր եկամտային խմբում գտնվող հարցվածների ընդամենը 3%-ն է անտեղյակ: Ըստ կրթական աստիճանի վերլուծությունն էլ ցույց է տալիս, որ ինչքան ցածր է հարցվողների կրթական աստիճանը, այնքան բարձր է տեղեկացված չլինելու տեսակարար կշիռը:

Հարցվողների 56%-ը երեխայի սեռը պարզելու համար օգտվել է ուլտրաձայնային հետազոտությունից, 41%-ը չի օգտվել ոչ մի մեթոդից, 2%-ն էլ նշել է, որ օգտվել է «ավանդական» մեթոդից (հաշվարկ, , ծննդյան ամսաթվերի մեթոդ և չինական աղյուսակների կիրառում):

Որդիներին նախապատվություն տվող ընտանիքներից հարցվողների 75%-ը ոչ մի միջոցից չի օգտվել երեխայի սեռը պարզելու համար, իսկ դուստրերին նախապատվություն տվող ընտանիքներից հարցվողների 72%-ն է նշել երեխայի սեռը պարզելու համար ոչ մի մեթոդից չօգտվելու մասին:

Որակական հետազոտության արդյունքներ

Ինչպես ֆոկլուս խմբային քննարկումներին մասնակցած մասնագետները, այնպես էլ ամուսնացած կանայք և տղամարդիկ կարծում են, որ Հայաստանում նախընտրությունը տալիս են ավելի շատ տղա երեխաներին, քան՝ աղջիկ երեխաներին: Ըստ գերակայող կարծիքի՝ երկրորդ երեխայից սկսած արդեն նախընտրությունները սկսում են փոխվել՝ եթե առաջին երեխան տղա է, ապա ցանկանում են աղջիկ ունենալ, և հակառակը: Մտահոգությունները սկսում են ակնհայտ դառնալ 3-րդ երեխայից սկսած՝ հատկապես եթե առաջին երկու երեխան նույն սեռի են, և մանավանդ եթե աղջիկներ են: Հավաքագրված որակական տվյալների համաձայն՝ տղաների նախընտրության պատճառների հիմքում ընկած են սոցիալ-տնտեսական, մշակութային և անվտանգային խնդիրների լուծման հրամայականները:

Հետազոտությունն իրականացվել է «Պտղի սեռով պայմանավորված խտրական ընտրության և հարակից վնասակար գործելակերպերի կանխարգելումը Հարավային Կովկասում. աջակցություն տարածաշրջանային, ազգային և հարավ-հարավ նախաձեռնություններին» ծրագրի շրջանակում: Ծրագիրն իրականացվում է ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամի կողմից՝ ՕքսեՉեն հիմնադրամի հետ համագործակցությամբ: Ծրագիրը ֆինանսավորվում է Եվրոպական միության և ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամի կողմից:

Սույն զեկույցը պատրաստվել է Եվրոպական միության և ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամի աջակցությամբ: Չեկույցի բովանդակությունը որևէ կերպ չի արտահայտում Եվրոպական միության և ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամի տեսակետները: